

Josip Lisac
Zadar

DALIBOR BROZOVIĆ I ZADARSKA RIČ

**UDK: 811.163.42-05 Brozović, D.
811.163.42(091) (497.5 Zadar)**

Rukopis primljen za tisak 26.02.2008.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Sanja Vulić i Dijana Stolac

U radu se prikazuju radovi Dalibora Brozovića o zadarskim temama, o dva priloga o Zoranićevu jeziku, o prilogu o Barakovićevu jeziku te o članku "O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama". Zaključeno je da je Dalibor Brozović zadarskim jezičnim temama posvetio relativno neznatan dio svoga opusa, ali je i toliko dovoljno da kažemo kako je riječ o vrijednim priložima. I u pristupu i u konkretnostima ima mnogo novoga, što se i očekuje od jezikoslovca koji je u godinama kada je obrađivao zadarske teme bio u naponu snage te koji je proučavanje hrvatskoga jezika postavio na nove općelingvističke temelje.

Ključne riječi: *Zoranić, Baraković, čakavština, miksoglotija*

Profesor Dalibor Brozović, jedan od najistaknutijih hrvatskih jezikoslovaca u posljednjih stotinjak godina, živio je i radio u Zadru od 1956. do 1990., pa je sasvim prirodno da je u svom izrazito svestranom znanstvenom radu pozornost posvetio i zadarskim filološkim temama, pa onda i domaćoj *riči* zadarskoga područja. Ne uzimajući u obzir usputne napomene o pojedinostima i druge intervencije u okviru širih tema, možemo odmah istaći da je o naslovljenoj temi objavio četiri rada, manje no što bi se očekivalo, ali sasvim sigurno dovoljno da se o tim prinosima progovori u povodu 80. obljetnice njegovoga života. Riječ je o člancima "Dva priloga proučavanju Petra Zoranića", *Zadarska revija*, 8, 1959, 1, 70-81; "Djelo Petra

Zoranića u razvitku jezika hrvatske književnosti”, *Zadarska revija*, 18, 1969, 5, 477-494; “O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama”, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14-15, 1976, 49-63; “O Barakovićevu jeziku u zadarskom književnom krugu”, *Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti*, Zadar, 1979, 23-37. Napominjem da članak iz 1959. sadrži dva prinosa: “O ‘Planinama’ kao izvoru za jezična istraživanja”; “Zaboravljena Tinova pjesma o Petru Zoraniću”. Niti jedna od te četiri pozicije nije prvenstveno dijalektološki članak, pa ipak je i važno i potrebno o njima raspraviti, uključujući i dijalektološki vid pitanja.

Prilog iz 1959. počinje pogledom na tzv. stariju hrvatsku književnost, koja ima veliku ulogu s raznih aspekata, kojoj je uloga velika i zbog prirodnog prijelaza u novu književnost svoga naroda, kao u Poljaka. Po Brozoviću, sam je Petar Zoranić izvanredno zanimljiv kao pisac, poglavito time što je bio prozaik, još je zanimljiviji kao “originalni lik patriota” (str. 70), dragocjen i kao izvor za jezična i stilistička istraživanja. “Zoranićevu proznom tekstu gotovo da i nema takmaca”, jer on nije samo fragmentaran; jer u *Planinama* proza nije dijaloška; jer Zoranićeva proza nije tematski i formalno ograničena; jer *Planine* nisu prijevod i to im je velika prednost; jer Zoranić “nije potpuno slobodan od crkvenoslavenskog naslijeđa hrvatske redakcije” (71), no on je “neizravan, preko hrvatskih tekstova” (71-72); jer je u *Planinama* proza i poezija izmiješana, uz to napisana u isto doba, od iste ruke, “u jedinstvenoj i nedjeljivoj koncepciji istoga djela” (72). Iz tih razloga Zoranić mora ući “u prvi plan jezičnohistorijskih istraživanja” (72), iako njegov jezik ima znatnih slabosti, s puno utjecaja stranih jezika itd. Najveću vrijednost *Planina* akademik Brozović vidi u stilističkom materijalu, a u tom je pogledu Zoranić nezamjenjiv. *Planine* se promatraju i folkloristički, s naglaskom da “Zoranić otvoreno uzima ritam narodne pjesme” (75). Promatraju se *Planine* i kao historijsko-dijalektološki materijal, to će reći kao djelo iz kojeg će se odčitati supstancijalne i strukturalne crte piščeva govora, pri čemu se kao literatura izdvaja proučavatelj Zoranićeva jezika Gojko Ružičić, koji je u Brozovića visoko rangiran, po kakvoći odmah nakon Stjepana Ivšića i Andréa Vaillanta. Izdvaja Brozović tri bitna čakavološka pitanja (akcent, čakavizam, jat), pri čemu se zadržava na pitanju jata. Najavljuje da će o čakavskom jatu ubrzo pisati u posebnom radu; do toga nije došlo, ali je već u članku o Zoraniću 1959. u sažetu obliku donio zanimljivu teoriju glede čakavskoga jata, vrijednu i danas.

Prilog o zaboravljenoj Ujevićevoj pjesmi o Petru Zoraniću upozorava da do 1959. nije ponovno tiskan sonet “Petar Zoranić” posvećen A. G. Matošu, prvotno objavljen u *Savremeniku* 1910., pa ga Brozović u toj prilici ponovno objavljuje. Te Ujevićeve stihove drži početničkim, ali u njima osjeća nesumnjivu iako još nejasnu snagu. Sve to svakako je povezano s Brozovićevim interesom za hrvatsku dijalektalnu književnost, pa i za Ujevićev glasoviti “Oproštaj”. Bavio se je Dalibor Brozović nizom čakavskih i kajkavskih autora: Perom Ljubićem, Ivom Jardasom, Rikardom Katalinićem-Jeretovim, Antom Cettineom, Marinom Franičevićem, Zvanom Črnjom, Dragom Gervaisom, Nikolom Pavićem, Miroslavom Krležom, Franom Galovićem, Dragutinom Domjanićem, Ivanom Goranom Kovačićem itd.

Naglašavajući kako je 1969. “oživjelo zanimanje za sva pitanja o prošlosti standardnog jezika u Hrvata i u tom smislu i za jezik starih hrvatskih pisaca” (478), Brozović u svom drugom radu o Zoranićevu jeziku prvi put iznosi svoje sazrele spoznaje o početku hrvatskoga jezičnog standarda, iste one koje će donijeti u studiji “O početku hrvatskoga jezičnog

standarda” u *Kritici* 1970. (br. 10, str. 21-42) koja je uvrštena i u knjigu *Standardni jezik te* 1970. godine. Razumije se, u radu o Zoraniću 1969. čitamo mnogo upravo o Zoranićevu jeziku, i to “s historijskog jezično-stilističkoga i općenormalizacionog stanovišta” (478). *Planine* Brozović karakterizira negativnim tvrdnjama: nisu poezija, nisu scenski tekst, nisu ograničene tematski ili formulacijski, nisu prijevod, ne poznaju izravan crkvenoslavenski utjecaj, nisu isključivo prozni tekst. Naravno, neke od tih značajki iznio je i 1959., a u novoj raspravi *Planine* predstavlja kao “jedinstveno djelo u starijoj hrvatskoj književnosti” (479). Postavlja pitanje o tom kakve je uvjete imao Zoranićev jezik da postane općenacionalni hrvatski standardni jezik i koji su momenti poništavali šanse razvojnoj liniji što je počinjala sa Zoranićem. Konstatira da je sredinom 18. stoljeća pobijedila novoštokavska dijalekatna osnovica, iako u prethodnom razdoblju ona zaostaje u odnosu na štokavske nenovoštokavske književnosti, čakavske književnosti i u odnosu na kajkavsku književnost. Tumači profesor Brozović da se sredinom 18. stoljeća dogodilo da je tek stvoreni novoštokavski izraz u Dalmaciji i u Slavoniji apsorbirao jezični izraz u Bosni i “u najvećoj mjeri u Dubrovniku” (480), dok je stvaranje na čakavskim dijalektima uglavnom prestalo, pa je prilično homogeni ikavski ili ijekavski novoštokavski izraz obuhvatio sve Hrvate osim kajkavaca, a hrvatski novoštokavci mnogo jače utječu na kajkavce nego kajkavci na novoštokavce. Brozović drži da je Zoranićev jezik imao “mnogo uvjeta da u jednom eventualnom neometanom natjecanju iziđe kao pobjednik nad ostalim pokrajinskim jezicima” (480). U čakavskim razmjerima razvojna linija koju je počeo Zoranić imala je najpovoljnije uvjete. Zoranićev jezik nije previše udaljen ni od jednoga dijalekatnog tipa na području koje bi određenim standardom bilo obuhvaćeno, tj. on je u čakavskim uvjetima najprosječniji. Zadar je uvijek bio jedan od najvažnijih ili najvažniji civilizacijski centar na čakavskom području. Kako u standardizacijskim pitanjima zemljopisni položaj ima veliku važnost, bitno je da se Zadar nalazi blizu sjecišta triju krakova predmigracijskoga čakavskog trokuta. Zadar je imao znatna dostignuća i pisanoga jezika i govornoga interdijalekta, a Zoranićevim je naporom i folklorno-stilizacijski domet bio vrlo izrazit, pa su se tekovine prethodnoga razvoja mogle lako usvojiti. Brozoviću sve govori da bi “čakavski standardni jezik gotovo sigurno bio formiran na razvojnoj liniji koja je započela Zoranićevim djelom” (482). To je ipak bilo nerealno, jer je čakavština u migracijama bitno sužena, a k tomu ona ni pod uvjetima prirodnoga razvoja nije imala šansi “da ijedan njezin dijalekt postane osnovicom standardnog jezika” (482). Iako bi općehrvatski standardni jezik s čakavskom osnovicom bio zapravo najpovoljniji, izvanlingvistički momenti spriječili su takav razvoj. I bez posljedica migracija čakavština je periferna, izdužena oblika i s malobrojni(ji)m pučanstvom, pa, dakle, nije imala realnih šansi da postane hrvatski standardni jezik, a i kajkavske mogućnosti bile su manje od štokavskih. Što se čakavaca tiče, prava situacija bila je vidljiva već u 16. stoljeću, jer već tada u čakavskim tekstovima nalazimo štokavsku prisutnost, tj. postoji “štokavski kriterij pri odabiranju konkretnih čakavskih osobina” (484); uvijek u pisanom jeziku pobjeđuje ona čakavska crta koja je ujedno i štokavska, ne ona koja nije i štokavska. Profesor Brozović misli da je sudbina čakavštine bila jasna na početku 17. stoljeća Bartolu Kašiću, koji je “najjasnije formulirao stvarne perspektive pojedinih hrvatskih dijalekata za formiranje standardnog jezika” (485). Čakavac Kašić izjašnjava se u korist štokavštine, nijedan štokavac u korist čakavštine. Ustanoviti fond superstrukturnih jezičnih elemenata podrijetlom iz razdoblja pokrajinskih hrvatskih književnosti, ocjenjuje Brozović, jedna je od uopće najprećih zadaća hrvatske lingvistike, “jer se bez tog posla ne može razumjeti geneza i razvitak standardnog jezika u Hrvatskoj” (487). Zaključno, “jezik Petra Zoranića ima

izvanrednu važnost za hrvatsku jezičnu i književnu povijest baš u onim zadacima koji su ovaj čas najaktualniji, najhitniji i najbitniji, tj. kada treba pokazati i shvatiti kako u tim dvjema povijestima nikakva nepremostiva jaza nije bilo i kako su one samo kontinuirani slijed nekoliko ravnopravnih razdoblja” (490). Na kraju su dijalektološke karte vrlo važne za razumijevanje nekih razmatranja u tom radu, jednom od (naj)boljih u dugu nizu važnih Brozovićevih prinosa.

Rad “O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama” iz *Radova zadarskoga fakulteta* objavljen je u dvadesetoj obljetnici te ustanove. Taj je prilog pokazao kako je zadarska jezična situacija najsloženija i najoriginalnija u zemljama ondane zajednice, zanimljiva i s općelingvističkoga stanovišta, a takva je postala tijekom povijesti, pa su najprije registrirani idiomi (i konglomerati idioma) što su se pojavljivali na zadarskom području. Dijakronijska smotra pokazala je da je riječ o mnogim idiomima: liburnski, grčki, latinski, dalmatski, čakavski, bizantskogrički, srednjovjekovni latinski, hrvatskokrkvenoslavenski, mletačko narječje, ikavski i ijekavski novoštokavski, standardni talijanski, srpskokrkvenoslavenski, albanski, novoštokavski hrvatski pismeni jezik, slavjanoserpski, francuski, njemački, općehrvatski standardni jezik, srpska standardna novoštokavština, mletački razgovorni jezik, općedalmatinski razgovorni jezik, talijanski razgovorni jezici i interdijalekti, izvandalmatinski pokrajinski razgovorni jezici, neorganski razgovorni idiomi interdijalekatskoga karaktera. Veliki broj navedenih idioma, slavenskih, romanskih i ostalih, organskih i neorganskih – nisu svi živi idiomi, a živi su dva čakavska dijalekta, zadarski mletački govor u izumiranju, dva novoštokavska dijalekta, arbanaški govor, standardna novoštokavština (kada je prilog pisan hrvatska i srpska), razgovorni dalmatinski jezik, nedalmatinski srednjojužnoslavenski razgovorni jezici, čakavski i novoštokavski interdijalekti zadarskoga područja. Tu smo već na području zadarske miksoglotije. Najzanimljivija su četiri dijalekta, dva čakavska i dva novoštokavska, koji su izvršili snažne međusobne utjecaje, a uz njih i mletački i arbanaški. Standardna novoštokavština također je imala svojih posebnosti, pogotovo pak zadarski oblik dalmatinskoga razgovornog jezika što dolazi iz interdijalekata zadarskoga područja. Sve u svemu, to je rad što je pokazao dubinu i širinu jezičnih uvida našeg profesora.

Prilog o Barakoviću pokazao je da je Barakovićev jezik, koliko je odraz zadarskoga govora druge polovice 16. stoljeća, “perspektivniji za suvremenu dijalektologiju nego obratno” (25), perspektivniji, dakle, nego današnje dijalekatno stanje za obrađivanje Barakovićeva jezika. Međutim, težište je u obradbi historijskoga sociolingvističkog aspekta, gdje se pokazalo da je Juraj Baraković najvažniji Zoraničev zadarski nastavljač. U odnosu na Zoranića Barakovićev je jezik znatno izgrađeniji i ujednačeniji, a organska je strana Barakovićeva jezika bitno mlađe fizionomije od Zoraničeve situacije. Arhaizmi su u Barakovića rijetki, sjeverozapadni čakavski udio znatno je smanjen, jugoistočni ojačao, uključujući i štokavski dubrovački utjecaj. U novijim svojim radovima, onima od 1969. dalje, donosio je Dalibor Brozović nove svoje uvide, one koje je najsređenije iznio u velikoj studiji “Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove mijene kao jezika hrvatske književnosti”, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978, str. 9-83. Naravno da u toj monografiji čitamo o Anti Kuzmaniću i drugima oko *Zore dalmatinske* itd., dakle, upravo o zadarskim zbivanjima u 19. stoljeću. Ta se zbivanja obrađuju i u radu “O grafijskim pitanjima u hrvatskome narodnom preporodu”,

Zadarska revija, 36, 1987, 4-5, str. 335-344.

Pogledajmo ukratko kako u svoje radove Dalibor Brozović unosi podatke iz zadarskoga područja.

Npr. u radu "O problemu ijekavskoščakavskog (istočnobosanskog) dijalekta" (*Hrvatski dijalektološki zbornik*, 2, str. 152, bilj. 131) Dalibor Brozović kaže da je akcenatsko razlikovanje genitiva jednine i dativa jednine tipa *měne - men'i* našao i na zadarskom otočju. Drugim riječima, u nekim govorima otokā pred Zadrom zadržan je prvobitni naglasni odnos, kao u praslavenskom, u kojem je u genitivu bio naglašen prvi slog, u dativu drugi, dočetni. Takvo je stanje i u nekim drugim čakavskim govorima, kao i u zapadnim štokavskima.

Npr. u radu "Daničićevo mjesto među istraživačima (i sudionicima) povijesti srpskoga i hrvatskog jezika (s posebnim obzirom na akcent)" (*Zbornik o Đuri Daničiću*, Zagreb – Beograd, 1981, str. 69-72) Dalibor Brozović donosi podatke o akcenatskom stanju u riječi *voće* na području srednjojužnoslavenskog dijasistema. Među ostalima nalazimo i podatke iz Pridrage, Biograda, Medviđe, Kruševa, Poličnika, Ražanca, Ljupča, Benkovca, Kistanja, Ivoševaca, Raštevića, Korlata, Nina, Preka, Bibinja i Lišana. Razmotreno je tu važno standardološko pitanje, no s obzirom na specifičnosti slavenskoga juga pozvao se je Dalibor Brozović na dijalektološke podatke, iako, naravno, nije (bio) pristaša dijalektoloških ingerencija u pitanjima jezičnoga standarda.

Prilog "Longitudinalne jadranske heterodijalekatske izoglose" (*Crnogorski govori*, Titograd, 1984, str. 143, bilj. 5) donosi podatak da je na otoku Ugljanu u Preku *lj* fonemom, a u obližnjoj Poljani nije, jer je došlo do prijelaza *lj* u *j*. Ta se činjenica iznosi kao primjer diskontinuiranoga karaktera tzv. adrijatizama uzduž Jadrana. U istom tekstu (str. 146, bilj. 16) upozorava se na situaciju u Kalima na Ugljanu gdje dolaze prijelazi *ān > ōn > ūn*, tako da se npr. kaže *dūn* "dan". Takvi i drugi primjeri govore o utjecaju nazalnih sonanata na stupanj otvora pojedinih vokala, obično vokala *o*.

Možemo zaključiti da je profesor Dalibor Brozović zadarskim jezičnim temama posvetio relativno vrlo neznan dio svoga opusa, ali je i toliko dovoljno da kažemo kako je riječ o vrijednim priložima. I u pristupu i u konkretnostima ima mnogo novoga što se i očekuje od jezikoslovca koji je onih godina kada je obrađivao zadarske teme (od 1959. do 1979.) bio u naponu snage te koji je proučavanje hrvatskoga jezika postavio na nove općelingvističke temelje.

LITERATURA:

- Josip Lisac, *Dobitnik nagrade "Stjepan Ivšić" Dalibor Brozović*, Zagreb – Zadar, 2002.
- Josip Lisac, "Makedonske teme Dalibora Brozovića", *Hrvatska misao*, XI, 2007, 2-3, str. 218-222.
- Josip Lisac, "Dalibor Brozović – profesor i znanstvenik (U povodu 80. obljetnice rođenja)", *Dubrovnik*, XVIII, 2007, 3, str. 257-263.

DALIBOR BROZOVIĆ AND ZADARSKA RIČ

Summary

The paper addresses the works of Dalibor Brozović on Zadar topics, two articles on the linguistics of Zoranić, an article on Baraković's linguistics, and the article entitled "About the contemporary mixoglossia in Zadar and its socio – historical and linguistic consequences". It is concluded that Dalibor Brozović dedicated a relatively insignificant part of his opus to Zadar linguistics, but, even so, they remain a valuable contribution. Both the approach and the information itself bring forth new insight, which is to be expected from a linguist who, in the years in which he focused on Zadar topics, was at his peak, and who forged a new linguistic foundation for the study of the Croatian language.

Keywords: Zoranić, Baraković, Chakavian dialect, mixoglossia

DALIBOR BROZOVIĆ E ZADARSKA RIČ

Riassunto

In questo compendio si presentano gli studi di Dalibor Brozović sui temi zaratini, sui due contributi sulla lingua di Zoranić, sul contributo sulla lingua di Baraković e sull'articolo "O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama" - "Sulla mistoglossia zaratina contemporanea e sui suoi presupposti storico-sociali e linguistici". Si è concluso che Dalibor Brozović ha dedicato ai temi linguistici zaratini una parte relativamente insignificante della sua opera, ma anche questo basta per dire che si tratta di contributi di valore. Sia nell'approccio che negli aspetti concreti vi sono molte novità, ciò che del resto ci si attende da un linguista che negli anni in cui trattò i temi zaratini era nel pieno delle sue forze intellettuali e che reimpose lo studio della lingua croata su nuovi fondamenti di linguistica generale.

Parole chiave: Zoranić, Baraković, ciacavo, mistoglossia

Podaci o autoru:

Josip Lisac, profesor dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2, Zadar.

Kućna adresa: B. Karnarutića 4, 23000 Zadar